

Geneza nauki confirmacyjnej jako formy kształcenia konfesyjnego w tradycji protestanckiej

Genesis of Confirmation Work as a Form of Confessional Education in the Protestant Tradition

Słowa kluczowe: zajęcia confirmacyjne, edukacja religijna, edukacja ogólna, protestantyzm

Keywords: confirmation work, religious education, general education, Protestantism

Streszczenie

W Kościołach ewangelickich zajęcia confirmacyjne są traktowane jako uzupełnienie edukacji religijnej prowadzonej w szkole. Szkolna edukacja religijna ma charakter dialogiczny i jest elementem edukacji ogólnej. Kościoły tradycji reformacyjnej prowadzą dodatkową formę edukacji konfesyjnej, jaką są zajęcia confirmacyjne. W Polsce – ze względu na diasporalny charakter Kościoła luterańskiego i reformowanego – zajęcia confirmacyjne są zintegrowane z nauką religii. Tym niemniej są one rozbudowane o dodatkowe aktywności. W niniejszym artykule przedstawiam genezę zajęć confirmacyjnych jako aktu religijnego i pedagogicznego. Analizy historyczne mają istotne znaczenie dla współczesnego rozumienia edukacji religijnej. Potwierdzają, że jest możliwy balans między edukacją religijną w szkole a formacją konfesyjną.

¹ Mgr Elżbieta Byrtek, Wydział Nauk Społecznych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Abstract

In Evangelical Reformation churches, confirmation work is treated as a supplement to religious education conducted at school. School religious education has a dialogical character and is an element of general education. Reformation tradition churches provide an additional form of confessional education, which are confirmation classes. In Poland, due to the diasporic nature of the Lutheran and Reformed Churches, confirmation classes are integrated with religious instruction. Nevertheless, they are extended with additional activities. In this article, I present the genesis of confirmation work as a religious and pedagogical act. Historical analyzes are important for the modern understanding of religious education. They confirm that a balance is possible between religious education at school and confessional formation.

1. Wprowadzenie

Nauka konfirmacyjna jest jedną z podstawowych form edukacji prowadzonych przez Kościoły ewangelickie tradycji reformacyjnej. Nauki konfirmacyjnej nie można jednak utożsamiać bezpośrednio z nauką religii.

W państwach Unii Europejskiej nauka religii jest przedmiotem kształcenia szkolnego. Kształcenie takie jest realizowane według różnych form i modeli. W tym zakresie opracowano wiele innowacyjnych koncepcji dydaktycznych (Domsgen 2019; Grümme, Lenhard, Pirner 2012; Marek, Walulik 2020; Milerski 2011). Kościoły ewangelickie tradycji reformacyjnej starają się jednak odróżnić typowo szkolną naukę religii o charakterze konfesyjnym bądź ponadkonfesyjnym od dodatkowej formy specyficznej formacji duchowej i wyznaniowej, jaką są zajęcia konfirmacyjne. W wielu Kościołach ewangelickich używa się terminu ‘confirmation work’ w kontraście do nauki religii (‘Religion-sunterricht’, ‘religious education’). Obie formy kształcenia ujmowane są zarazem w sposób wzajemnie się dopełniający. W moim przekonaniu komplementarny charakter nauki religii i nauki konfirmacyjnej może być impulsem w dyskusji dotyczącej całościowo rozumianej edukacji religijnej.

W Polsce Kościoły ewangeliczne stanowią mniejszość wyznaniową. Łącznie ok. 70 tys. zarejestrowanych wyznawców deklaruje przynależność do tych Kościołów. Najwięcej wyznawców identyfikuje się z Kościołem ewangelicko-augsburskim (luterańskim) – ok. 60 tys. osób. Dane te nie uwzględniają sympatyków, osób związanych z tradycją ewangelicką, które nie opłacają tzw. rocznej składki, podatku kościelnego wpłaconego na rachunek bankowy konkretnej parafii (poza tzw. ofiarami na cele dedykowane). Podane dane statystyczne nie uwzględniają również innych wyznawców protestantyzmu z tzw. tradycji ewangelikalnych i wolnokościelnych.

Nauka religii jako przedmiot nauczania została przywrócona w 1990 roku. Dokonało się to na mocy instrukcji ówczesnego ministra właściwego ds. edukacji. Wydał on dwie instrukcje: pierwsza dotyczyła nauki religii Kościoła rzymsko-katolickiego, druga – Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej. W 1991 roku uchwalono nową ustawę o systemie oświaty. Na podstawie delegacji zapisanej w tej ustawie (art. 12; Dz.U. z 1991, Nr 95, poz. 425) 14 kwietnia 1992 wydano rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2020, poz. 983). Rozporządzenie to dotyczy wszystkich prawnie uznanych Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce. Nauka religii jest przedmiotem dodatkowym i jest nauczana przez cały okres edukacji w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Kościoły ewangeliczne realizują w ramach nauki religii treści związane z nauką confirmacyjną. Tym niemniej, podobnie do innych Kościołów ewangelicznych w Europie, naukę confirmacyjną traktują w sposób szczególny. Oprócz zajęć z religii prowadzonych w ramach systemu oświaty, prowadzi się dodatkowe aktywności związane z przygotowaniem do confirmacji. Wynika to nie tylko z interesu konfesyjnego, lecz również z akceptacji warunków współistnienia państwa, szkoły publicznej i Kościoła w pluralistycznym i demokratycznym społeczeństwie (Milerski, Zieliński 2022).

Konfirmacja w Kościołach ewangelickich tradycji reformacyjnej nie ma formy sakramentalnej. Nie jest też traktowana w kategorii potwierdzenia sakramentu chrztu udzielanego dziecku. Konfirmacja nie jest uprawomocnieniem sakramentu, a jedynie świadomym potwierdzeniem ('confirmatio') wyznania wiary przez osobę konfirmowaną. Z perspektywy historycznej była często traktowana w kategoriach 'przepustki' do przyjęcia sakramentu Wieczerzy Pańskiej (komunii świętej).

Istotną rolę dla rozumienia konfirmacji odegrały dokumenty opracowane przez Światową Federację Luterzańską (ŚFL). W Polsce ukazała się monografia wydana przez rodzimy Komitet Krajowy ŚFL. Zawiera ona wybrane dokumenty studyjne ŚFL oraz wybrane teksty teologiczne prezentujące z perspektywy historycznej oraz merytorycznej powstanie i rozwój praktyki konfirmacji (Komitet Krajowy ŚFL 2017).

Wydanie tej monografii przyczyniło się także do rozwoju debaty na gruncie polskich Kościołów tradycji reformacyjnej. W polskim Kościele luterzańskim m.in. wprowadzono rozłączne traktowanie aktu konfirmacji i sakramentu Wieczerzy Pańskiej. Obie kwestie powiązano z odpowiedzialnością, merytorycznym przygotowaniem oraz religijną dojrzałością potwierdzoną świadomą decyzją dziecka i jego rodziców.

W krajach o wysokim odsetku wyznawców protestantyzmu konfirmacja stanowi nie tylko problem wewnątrzkościelny, lecz również przedmiot badań naukowych. Od ponad dziesięciu lat jest prowadzony międzynarodowy projekt badawczy „I-Konf. Confirmation Work Research”, którego obecnymi koordynatorami są H. Simojoki (Uniwersytet Humboldtów w Berlinie) i W. Ilg (Wyższa Szkoła Ewangelicka w Ludwigsburgu). Grupa badanych każdorazowo obejmuje kilkadziesiąt tysięcy respondentów (sic!). Z tej perspektywy są to badania nie tylko reprezentatywne, ale również wnoszące istotne impulsy porównawcze i praktyczne (Schweitzer, Ilg, Simojoki 2010; Schweitzer, Niemelä, Schlag, Simojoki 2015). Druga edycja badań objęła także Polskę (Byrtek 2015). Obecnie jest prowadzona trzecia edycja. Polską grupę tworzą E.

Byrtek, M. Karwowski i B. Milerski. Całościowe wyniki najnowszych badań ukażą się w formie monografii w 2024 roku.

Celem niniejszego artykułu nie jest omawianie wyników badań empirycznych czy dokumentów Światowej Federacji Luteranńskiej. Te – jak wspomniałam – są publikowane w odrębnych monografiach. Uważam jednak, że warto zaprezentować genezę nauki konfirmacyjnej. Dopiero kontekście historycznego kształtowania świadomości teologii, pedagogiki i praktyki konfirmacji można zdefiniować jej implikacje, i to nie tylko dla praktyki wewnątrzkościelnej, lecz również dla nowoczesnego rozumienia edukacji religijnej w szkole. Idea nauki konfirmacyjnej ustanawia bowiem balans między nauką religii w szkole a innymi formami kształcenia religijnego.

2. Reformacja: narodziny praktyki konfirmacji

Średniowieczne ruchy reformy Kościoła krytykowały bierzmowanie ('confirmatio') traktowane jako sakrament. Przykładowo katarzy, odrzucając sakrament bierzmowania, zachowali podczas przyjmowania nowych wyznawców rytuał nakładania rąk, który sygnalizował, iż sympatyk staje się prawowitym członkiem wspólnoty. Waldensi również odrzucili bierzmowanie jako praktykę sakramentalną, zaś 'confirmatio' traktowali jako uroczystość, która kończyła intensywne nauczanie dorastających osób, które chciały do nich przystąpić. Podczas ślubowania nowych członków również zachowali zwyczaj nakładania rąk (Maurer 1959). Bracia czescy początkowo przejęli od waldensów rozumienie konfirmacji, jednakże rozwinęli jej znaczenie. Pojmowali w specyficzny sposób chrzest dzieci jako akt tymczasowy, który wymaga odnowienia poprzez długotrwały katechumenat. Chrzest dzieci był tymczasowym przyjęciem do zboru, zaś późniejsze, osobiste jego potwierdzenie wymagało decyzji (Müller 1922). Katechumenat chrzestny w akcie zwanym 'potwierdzeniem', 'konfirmacją' lub 'bierzmowaniem' obejmował również pytania do rodziców i rodziców chrzestnych, jak i upewnienie się co do

wiary i gotowości do prowadzenia świadomego życia chrześcijańskiego. Takie potwierdzenie ważności chrztu i przyjęcie do zboru było potwierdzone przez dopuszczenie do Wieczerzy Pańskiej. Konfirmacja pozwalała, by młodą osobę zacząć traktować jako dorosłą i świadomą w sprawach wiary.

Reformatorzy: Luter, Zwingli i Kalwin odrzucili bierzmowanie i jego sakramentalny charakter. Ich zdaniem, głównym powodem był brak biblijnego poświadczenia takiego sakramentu w kategoriach dopełnienia chrztu (element biblijny i dogmatyczny), zastrzeżenie zawężenia bierzmowania tylko do kompetencji biskupa oraz brak odniesienia do Wieczerzy Pańskiej (element praktyczny). Dla reformatorów konfirmacja nie była tematem centralnym, według nich Pismo Święte nie mówi o konfirmacji. Jednakże ważnym elementem ich teologii były sakramenty, dlatego też bierzmowanie ('confirmatio') i katolickie określenie go mianem sakramentu stało się tematem dyskusji.

Marcin Luter w swoich wypowiedziach od 1520 roku sprzeciwił się uznawaniu bierzmowania za sakrament. Przede wszystkim krytykował bierzmowanie ze względu na to, iż zostało ono zrównane albo wręcz miało przewyższać chrzest (Meyer-Blanck 2003, 14). W swoim dziele „O niewoli babilońskiej Kościoła”, Luter, pisząc o sakramentach, odrzucił ówczesny sakrament bierzmowania jako sprzeczny z Pismem Świętym, a także dlatego, że bierzmowanie nie przyczynia się do zbawienia człowieka. Nie odrzucał przy tym religijnej praktyki nakładania rąk, a jedynie jej sakramentalno-episkopalne rozumienie: „o gdyby tylko stosowano w Kościele nakładanie rąk, jak w czasach apostołskich! ... Jednak nic z tego nie pozostało, jedynie to, co sami wytworzyliśmy, by rozbudować urząd biskupi, aby biskupi nie pozostali bez pracy w Kościele” (Luther 1981, 225). Luter krytykuje działania biskupów i pisze, że wygłaszanie kazań stało się dla biskupów zbyt uciążliwe w przeciwieństwie do bierzmowania.

Marcin Luter w kazaniu na niedzielę *Laetare* z 1523 roku pozytywnie opisuje egzamin wiary połączony z nałożeniem rąk, którego dokonuje

proboszcz, przy czym nie wiadomo, czy Lutrowi chodzi o osobisty 'egzamin z wiary', czy 'egzamin dotyczący treści wiary' (Andrén 1962, 44-45). Wypowiedzi Lutra dotyczące konfirmacji są raczej okazjonalne i nie można ich jednoznacznie zdefiniować.

Luter przede wszystkim zwracał uwagę na znaczenie katechizacji i powszechne nauczanie. Zalecał także, aby co roku osoba wierząca, podczas prywatnej spowiedzi, była niejako przepytwana w odniesieniu do własnych przekonań religijnych (Andrén 1962, 46). W *Formula Missae* (1523) Luter podkreślał znaczenie takiego egzaminu przed przystąpieniem do Wieczerzy Pańskiej, a szczególnie dla dzieci przystępujących do komunii po raz pierwszy (Hareide 1970). Można zauważyć, iż w czasach reformacji ciągle trwały dyskusje i spory dotyczące treści egzaminu. Większość przyznaje, że w tym przypadku miało chodzić o egzamin z treści wiary (egzamin z katechizmu), a nie osobistego egzaminu z wiary, który został rozwinięty dopiero w okresie pietyzmu. Luterkańska konfirmacja była zawsze określana jako 'katechizmowa'. Przystąpienie do niej wymagało nie tylko uczęszczania na zajęcia, lecz również zaliczenie egzaminu z katechizmu (Meyer-Blanck 1992, 114-118).

Wypowiedzi Marcina Lutra dotyczące konfirmacji jest niewiele. Nie znajdziemy również jego protestu wobec praktyk konfirmacyjnych stosowanych w kręgach reformacyjnych. Jego wypowiedzi w tej kwestii są bardzo oszczędne, podkreślał jedynie, że konfirmacja nie jest sakramentem, używał określenia 'ceremonia sacramentalis' ponieważ nakładanie rąk nadawało jej uroczysty charakter. Konfirmacja rozumiana jest również jako dopuszczenie do Wieczerzy Pańskiej, a to powinno być poprzedzone egzaminem z katechizmu. Podczas Soboru Laterańskiego IV (1215) ustalono, iż doroczny obowiązek spowiedzi łączy się z potrzebą wypowiedzenia wyznania wiary, Ojciec Nasz i Ave Maria. Do tego obowiązku nawiązał Luter, nauczając, iż do Wieczerzy Pańskiej należy dopuszczać tylko poinformowanych i rozumiejących (Hareide 1970, 41).

Marcin Luter nie ustanowił praktyki konfirmacji. Ten problem raczej go nie zajmował. Z jego wypowiedzi można jednak wywnioskować wskazówki ważne dla przyszłego jej kształtu. Reformator podkreślił i wzmocnił związek Wieczery Pańskiej z nauczaniem, poparł rytuał nakładania rąk przez księdza, a nie tylko przez biskupa, przywołał stary kościelny obrządek egzaminacyjny ('scrutari') i odniósł go do Wieczery Pańskiej.

Biorąc pod uwagę reformacyjną naukę o usprawiedliwieniu, problematyczna okazała się sprawa egzaminu dotyczącego i odnoszącego się do wiary. W „Wyznaniu augsburskim”, księdze wyznaniowej luteranizmu można przeczytać:

Kościół nasz nauczają także, iż ludzie nie mogą być usprawiedliwieni przed Bogiem własnymi siłami, zasługami lub uczynkami, lecz bywają usprawiedliwiani darmo dla Chrystusa przez wiarę, gdy wierzą, że są przyjęci do łaski i że grzechy są im odpuszczone dla Chrystusa, który swą śmiercią dał zadośćuczynienie za nasze grzechy. Tę wiarę Bóg poczytuje za sprawiedliwość przed swoim obliczem (Rz 3 i 4). (*Księgi Wyznaniowe Kościoła Luterskiego* 1999, 144).

Zasadne wydaje się stwierdzenie, że Luter w kwestii konfirmacji pozostawił więcej pytań niż odpowiedzi. Późniejsze, poreformacyjne rozróżnienie 'fides qua' i 'fides que' niewiele jest w stanie pomóc, gdyż bezspornie trzeba wziąć pod uwagę nieokreśloność wiary zarówno w teologii (a tym bardziej w soteriologii), jak i w pedagogice (osobiste skłonienie się ku wierze). W głównej mierze chodzi więc tutaj o relację wiary i nauczania.

Z wypowiedzi Lutera dotyczących konfirmacji rozwinęło się luterskie porównanie 'confirmatio est admissio', a także ciągle cytowane 'catechesis est confirmatio'. Ta formuła wprawdzie stała się ulotną formułą, jednak niepotwierdzoną literalnie. W porządku kościelnym z Kursachsen z 1580 roku, znaleźć można następujące stwierdzenie: „egzamin [...] to prawdziwa chrześcijańska konfirmacja” (Mayer-Blanck 1992, 249).

Ulrich Zwingli kwestionował chrzest osób niedojrzałych (małoletnich). Uważał także, że bierzmowanie powinno zostać zastąpione przez nauczanie i egzamin. Wyzaczył dwa terminy w roku, kiedy bierzmowanie mogłoby się odbywać: Wielkanoc i jesień, ewentualnie Święta Bożego Narodzenia. Dziecko, gdy już jest rozumne, powinno „własnymi ustami”, osobiście złożyć wyznanie wiary (Z 2,122). Zwingli podkreślał przy tym, iż nie chodzi tu o sakrament, lecz o ‘ponowne przypomnienie’. W miejsce jednorazowego sakramentalnego działania pojawia się katecheza z przesłuchaniem, które należy wielokrotnie powtórzyć. Wypowiedzi te nie pozostały tylko teorią, w 1523 roku zostały przez Zwingliego wprowadzone w życie w Zurychu. Wypowiedzi Zwingliego miały wpływ na Oekolampada z Bazylei, a przede wszystkim na Erazma z Rotterdamu, który z kolei wywarł wielki wpływ na Martina Bucera w Strasburgu.

Erazm z Rotterdamu myślał przede wszystkim o dokładnie zaplanowanym nauczaniu ludu, szczególnie zaś młodzieży, nawiązując do tradycji starożytnego Kościoła. Uważał, iż na zakończenie takiej katechezy powinno odbyć się odnowienie wyznania z czasu chrztu, które przy chrzcie wypowiedzieli rodzice chrzestni. Głosił: jakże wspaniale byłoby usłyszeć młodych ludzi, którzy ślubują Chrystusowi (Hareide 1970, 64).

W historii konfirmacji istotną rolę odegrał Martin Bucer. Porządek konfirmacji, który opracował i wprowadził Bucer miał wiele znaczących następstw. Zauważyć należy, iż powszechnie uważa się ten porządek za syntezę koncepcji Lutra i Erazma. Martin Bucer wielkie znaczenie przypisał nakładaniu rąk, wyznaniu wiary i opowiedzeniu się za przynależnością do społeczności parafialnej. Stąd wzięło się przekonanie, iż Bucer nadał konfirmacji charakter quasi ‘sakramentalny’, ale także postrzegał ją jako narzędzie władzy parafii. W „Porządku kościelnym z Kassel” (1539) jeden z fragmentów Martin Bucera poświęcił konfirmacji, opisując jej części. Jak opisał to K. Koch:

Po uprzednim nauczaniu następuje publiczne powtórzenie wyznania wiary, wyrzeczenie się diabła i zobowiązanie do życia w chrześcijańskim

posłuszeństwie. Zbór błogosławi podczas modlitwy przyczynnej, przypominając udzielone błogosławieństwo, a także zapowiedź otrzymania łaski podczas Chrztu. Nałożenie rąk jest gestem sakramentalnym i odnawia dar Ducha Świętego, upewnia co do otrzymanej w Chrzcie łaski, ma uzdolnić i pomóc w późniejszym boju w chrześcijańskim życiu. Następuje dopuszczenie do Wieczery Pańskiej jako publicznym akcie liturgicznym. Porządek przygotowany przez Martina Bucera ma również elementy związane z dyscypliną i prawem kościelnym. Osoba konfirmowana obiecuje posłuszeństwo Kościołowi oraz zdyscyplinowanie w przyjmowaniu sakramentu Wieczery Pańskiej (Koch 1962, 50-51).

W „Porządku kościelnym z Kassel” (1539) fragment dotyczący konfirmacji Bucer zatytułował „O nakładaniu rąk”. Znajdujemy tam następujące stwierdzenie: „nakładanie rąk jest po to, aby umocnić w chrześcijańskim zborze dzieci, które już uczyły się wiary chrześcijańskiej i osobiście złożyły wyznanie wiary chrześcijańskiej” (cyt. za: Meyer-Blanck 1992, 33). Czymś nowym są zapytania do przystępującego do konfirmacji i składana przez niego obietnica w obecności zboru: „Czy chcesz wytrwać w zborze?” odpowiedź „Tak, poprzez pomoc Pana na wieki” (pytanie 12). Rozbudowana została również formuła błogosławieństwa: „Weź Ducha Świętego, ochronę i tarczę przed wszelkim złem, wzmocnienie i pomoc ku dobremu, z łaskawej ręki Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen” (cyt. za: Meyer-Blanck 1992, 33).

Martin Bucer opisując konfirmację, wielką uwagę zwracał na aspekt kościelno-wychowawczy, a nawet dyscyplinujący. W „Porządku kościelnym z Kassel” zaleca, aby przystępujący do konfirmacji aż trzykrotnie ślubowali: że będą brać udział w modlitwach i nabożeństwach, że będą dawać jałmużny dla biednych i że będą poważać urzędników kościelnych. Jak widać już w XVI w., a nie dopiero w czasach racjonalizmu, odnaleźć można powszechne wymaganie złożenia ślubowania przez osobę przystępującą do konfirmacji, a ślubowanie miało dotyczyć prowadzenia godnego życia kościelnego i mieszczańskiego w przyszłości. Takie ślubowanie zaczęto mocno krytykować od XIX wieku.

Warto wspomnieć również zdanie Filipa Melanchtona, który w różnych wydaniach *Loci* (1521, 1535, 1543, 1551) w 1543 roku ustalił następujący porządek konfirmacji: egzamin z katechizmu ('*exploratio*'); publiczne wyznanie wiary ('*professio*'); błogosławieństwo poprzez modlitwę przyczynną oraz nałożenie rąk ('*precatio*'). Filip Melanchton nie wspominał o konfirmacji jako formie dopuszczenia do sakramentu Wieczerzy Pańskiej.

Martin Chemnitz opisał konfirmację w następujących punktach: przypomnienie chrztu ('*commonefactio baptismi*'); osobiste wyznanie wiary wobec zgromadzonego zboru ('*propria et publica professio humus baptismi doctrinae et fidei*'); egzamin z katechizmu ('*interrogatio de principiis christianae religionis capitibus*'); napomnienie do wytrwania; napomnienie do wytrwania w przymierzu zawartym w chrzcie; modlitwa przyczynna z błogosławieństwem i nałożeniem rąk (Hareide 1963, 44).

W reformacyjnym protestantyzmie definitywnie odrzucono sakramentalne rozumienie konfirmacji. Skoncentrowano się na nauczaniu w zakresie prawd wiary, ich subiektywnym przyjęciu przez osobę konfirmowaną, składanym przez nią ślubowaniu – wyznaniu wiary, potwierdzeniu religijnych przekonań i związku z Kościołem. Konfirmacja stała się protestancką alternatywą wobec katolickiego sakramentu bierzmowania. W pewnym stopniu obrazowała także to, co kryło się pod pojęciem dojrzałego chrześcijanina i obywatela. Podkreślając znaczenie nauczania, odwoływano się do słów z Ewangelii Mateusza: „Ucząc je przestrzegać wszystkiego, co wam przykazałem...” (Mt 28,20). Egzamin konfirmacyjny zaczął także pełnić rolę godnego i świadomego przygotowania do sakramentu Wieczerzy Pańskiej.

3. Utrwalenie praktyki konfirmacji: od pietyzmu do współczesności

W pietyzmie uzupełniono doktrynalny wymiar przygotowania konfirmacyjnego o element duchowej przemiany. Philip Jacob Spener, który

od 1667 wizytował parafie wiejskie przynależące terytorialnie do Frankfurtu nad Menem, zalecał, by konfirmacja była wynikiem wewnętrznego poruszenia, które wywołuje ślubowanie. Ten bardzo osobisty moment ślubowania odczytywał jednak, wzorując się na Marcynie Lutrze, który nauczał o codziennej pokucie i codziennym przypominaniu sobie chrztu. Z perspektywy eklezjologicznej uważano chrzest za sakrament łaski włączający do społeczności z Bogiem i wspólnotą Kościoła, zaś konfirmację – za złożenie przyrzeczenia o swojej wierności Kościołowi (Meyer-Blanck 1992, 48-50).

Pietyzm odegrał również istotną rolę w wyodrębnieniu młodzieży jako grupy docelowej w przygotowaniu do konfirmacji. Był to początek nauczania konfirmacyjnego w formie, która z modyfikacjami została zachowana do dnia dzisiejszego. Pietyści – oprócz nauczania – akcentowali znaczenie formacji duchowej. Nauczanie w zakresie prawd wiary zostało połączone z ‘teologią nawrócenia’ (‘theologia regenitorum’). W nauce konfirmacyjnej nie ograniczono się do poznania i nauczania się na pamięć treści katechizmowych. Młodzi ludzie mieli zostać także doprowadzeni do nawrócenia. Wiedza miała być zamieniana w wiarę serca (Spener 2014). Przede wszystkim nauczanie przed pierwszym przystąpieniem do Wieczerzy Pańskiej i przystąpieniem do konfirmacji miało dać możliwość konfirmantom do publicznego złożenia wyznania wiary, a także do duszpasterskiego napomnienia ich oraz do złożenia przez nich uroczystego ślubowania: zapewnienia o przestrzeganiu przymierza zawartego podczas chrztu. To przymierze chrzestne może być uznane, jeśli zostanie uzupełnione przez osobisty akt odnowy nawróconego i odrodzonego chrześcijanina poprzez dopuszczenie do Wieczerzy Pańskiej. Celem konfirmacji jest potwierdzenie osobistego ‘nawrócenia’ wobec innych zgromadzonych. Nadanie powagi i ważności konfirmacji w kręgach kościelnych i środowiskach mieszczańskich to zasługa pietyzmu i oświecenia.

XIX wiek przyniósł rozszerzenie dyskusji dotyczącej praktyki związanej z konfirmacją. Do tej pory konfirmacja łączyła się z kościelną

i mieszczańską tożsamością zboru. Uprzemysłowienie i rozwój miast doprowadził nie tylko do ruchów migracyjnych, lecz również do bardzo szybkiego wzrostu liczby konfirmantów w parafiach miejskich. Objęcie nauką konfirmacyjną wszystkich uczniów stało się wręcz niemożliwe, nie mówiąc już o emocjonalnym związku z parafią/zborem. Na te zjawiska nałożyły się procesy sekularyzacyjne. Wówczas w krajach niemieckojęzycznych zaczęto używać pojęcia 'bieda konfirmacyjna'. Inspirowało to również teologów protestanckich do formułowania propozycji reform teorii i praktyki konfirmacji. Propozycje te dotyczyły m.in. kwestii konfirmacji jako rytuału 'dla wszystkich' lub jej rozumienia jako rytuału 'dla świadomych chrześcijan', wieku konfirmacyjnego, kościelnych praw i obowiązków związanych z konfirmacją, relacji między konfirmacją a dopuszczeniem do sakramentu Wieczerzy Pańskiej (Baumann 1902). Przegląd różnorodnych koncepcji w tym zakresie przedstawił Karl Hauschildt (Hauschildt 1959). Dzisiejszym reprezentatywnym podsumowaniem jest wspomniana już monografia Komitetu Krajowego Światowej Federacji Luterńskiej.

W dokumencie „Konfirmacja w Kościele luterńskim dziś (1987). Studia na temat konfirmacji w Kościołach członkowskich ŚFL w latach 1979-1986” (Komitet Krajowy ŚFL 2017, 103-141) zamieszczono współczesną charakterystykę konfirmacji w formie numerowanych stwierdzeń. Ponieważ są to tezy, najważniejsze z nich przytoczę w formie cytatu. Moim zdaniem, trafnie oddają one pojmowanie konfirmacji przez 'rodzinę' Kościołów luterńskich na świecie:

[...] Czas trwania i forma nauczania konfirmacyjnego są inne w różnych Kościołach, a wewnątrz nich także w zależności od parafii. Spektrum sięga od dwutygodniowego intensywnego kursu wakacyjnego w miejscowej szkole lub na obozie, po trzyletni okres przed konfirmacją z cotygodniowymi zajęciami podczas roku szkolnego. W wielu Kościołach cotygodniowe spotkania wieczorne są połączone z wyjazdami weekendowymi [...].

[...] W większości Kościołów wiek, w którym ochrzczone dzieci są zazwyczaj konfirmowane wynosi 14-15 lat.

[...]. Nauczanie confirmacyjne zakończone jest prawie bez wyjątku aktem confirmacji w ramach nabożeństwa w obecności lokalnego zboru [...].

[...] W większości Kościołów confirmacja rozumiana jest jako wprowadzenie do pełnego członkostwa w Kościele, włącznie z uprawnieniem do uczestnictwa w Wieczery Pańskiej. [...] Confirmacja oznacza publiczne potwierdzenie przez confirmantów, że przyjęli Jezusa Chrystusa i przymierze Chrztu Świętego [...].

[... Rozumienie confirmacji powinno wychodzić od tego, że Chrztus Święty jest jedynym sakramentalnym wprowadzeniem do Kościoła. Confirmacja nie nadaje żadnego statusu, który różniłby się od członkostwa wszystkich ochrzczonych osób.

[...] Confirmacja jest zachętą i zaproszeniem skierowanym do młodych członków zboru do udziału w Wieczery Pańskiej, nie jest jednak jej warunkiem.

[...] Przez confirmację członkom zboru przypomina się o ich Chrztu Świętym oraz wzmacnia ich wiarę przez modlitwę wstawienniczą, zwiastowanie wierności Bożej oraz błogosławieństwo. Oprócz tego confirmacja prowadzi do publicznego wyznania wiary Kościoła. [...]

[...] Do confirmacji należy, na przykład proces wychowania, który ma pomóc dzieciom i młodzieży w osiągnięciu bardziej dojrzałego rozumienia Słowa i sakramentu oraz wzajemnej relacji wiary i życia, jak i nauczaniu się żyć odpowiedzialnie w Kościele i społeczeństwie oraz utożsamiać się ze wspólnotą ekumeniczną.

[...] *Mały katechizm* Lutra – przystosowany do dzisiejszych form myślenia i życia – nadal jest decydujący przy kształtowaniu prowadzącego do confirmacji procesu. Stosując katechizm, Kościół powinien się zastanowić, jak może on pomóc dzisiejszym ludziom w zrozumieniu swojego życia z perspektywy wiary.

[...] Ryty confirmacyjne są wartościowe, ponieważ odnoszą się one do życia pojedynczych osób, przy czym chodzi o duchowe wzrastanie, przechodzenie i odpowiedni do wieku rozwój. Przy określonych okazjach powinna zostać dana możliwość nowego zobowiązania się i publicznego wyznania wiary.

[...] Pracy confirmacyjnej musi towarzyszyć ‘praca re-confirmacyjna’ wśród dorosłych, którzy oddalili się od Kościoła (Komitet Krajowy ŚFL 2017, 110-111, 138-139).

4. Zakończenie

Obecnie każdy Kościół luterański, reformowany bądź unijny ma strukturę krajową. Organizacje międzynarodowe, jak Światowa Federacja Luterska, Światowy Alians Kościołów Reformowanych czy Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie są ciałami doradczymi, forami konsultacyjnymi i pomocowymi. Szczegóły dotyczące konfirmacji rozstrzygają konkretne Kościoły krajowe we własnym zakresie. W części Kościołów, zwłaszcza w Europie Zachodniej, konfirmację i naukę religii w szkole traktuje się rozłącznie. Niewątpliwie, istnieje częściowo wspólne pole merytoryczne łączące niektóre zadania nauki religii z nauką konfirmacyjną. Tym niemniej, nauka religii w szkole – oprócz przekazu treści doktrynalnych, historycznych, etycznych czy kulturowych – wpisuje się również w realizację zadań kształcenia ogólnego. Na gruncie protestantyzmu sformułowano wręcz ideę odpowiedzialności edukacyjnej Kościoła. Zajęcia konfirmacyjne mają natomiast charakter typowo formacyjny. Na poziomie duchowym, poznawczym, emocjonalnym i społecznym mają na celu kształtowanie tożsamości wyznaniowej i poczucia przynależności do własnej wspólnoty religijnej. W tym sensie nauka religii w szkole i zajęcia konfirmacyjne zyskują specyficzne profile edukacyjne. Są dwiema uzupełniającymi się formami szeroko rozumianej edukacji religijnej. Takie rozróżnienie w dobie sekularyzacji i dominacji myślenia utylitarne może być istotne również dla statusu i postrzegania nauki religii w szkole (Milerski, Karwowski 2021). Religia w szkole nie musi bowiem ograniczać się do zadań doktrynalno-konfesyjnych, lecz w większym stopniu uczyć dialogicznego i krytycznego postrzegania świata z perspektywy własnej konfesji, ale także innych Kościołów i religii. Zajęcia konfirmacyjne pełnią natomiast funkcję typowo formacyjną.

Bibliografia

- Andrén, Carl-Gustaf. 1962. „Die Konfirmationsfrage in der Reformationszeit.” W *Zur Geschichte und Ordnung der Konfrimtion in den lutherischen Kirchen*. Red. Kurt Froer, 36-57. München: Claudius.
- Baumann, Otto. 1902. *Neue Stimmen über die Konfirmationsfrage*. Berlin: Berliner Stadtmission.
- Byrtek, Elżbieta. 2015. „Confirmation Work in Poland.” W *Youth, Religion and Confirmation Work in Europe. The Second Study*. Red. Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag, Henrik Simojoki, 254-265. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Caspari, Walter. 1890. *Die evangelische Konfirmation*. Bern: Deichert Verlag.
- Domsgen, Michael. 2019. *Religionspädagogik*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Grümme, Bernhard, i Hartmut Lenhard, Manfred L. Pirner. 2012. *Religionsunterricht neu denken. Innovative Ansätze und Perspektiven der Religionsdidaktik*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Hareide, Bjarne. red. 1963. *Report 1957-1963, Confirmation: A Study Document*. Oslo: Lutheran World Federation. Commission of Education.
- Hareide, Bjarne, 1970. *Die Konfirmation in der Reformationszeit, Eine Untersuchung der lutherischen Konfirmation in Deutschland 1520-1585*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hauschildt, Karl. 1959. „Die Geschichte und Diskussion der Konfirmationsfrage vom Pietismus bis zum 20. Jahrhundert.” W *Confirmatio. Forschungen zur Geschichte und Praxis der Konfirmation*. Red. Kurt Froer, 43-74. München: Evangelischer Presseverband für Bayern.
- Koch, Karl. 1962. *Studium Pietatis. Martin Bucer als Ethiker*. Neukirchen: Neukirchener Verlag.
- Komitet Krajowy ŚFL. 2017. *Konfirmacja w dokumentach i opracowaniach Światowej Federacji Luterańskiej*. Bielsko-Biała: Augustana.

- Księgi Wyznaniowe Kościoła Lutherańskiego*. 1999. Bielsko-Biała: Augustana.
- Luther, Martin. 1981. „Von der babylonischen Genfangenschaft der Kirche.” W *Luther Deutsch*. Red. Kurt Aland, t. 2, 171-238. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Marek, Zbigniew, i Anna Walulik. red. 2020. *Pedagogika religii*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Maurer, Wilhelm. 1959. „Geschichte der Firmung und Konfirmation bis zum Ausgang der lutherischen Orthodoxie.” W *Confirmatio., Forschungen zur Geschichte und Praxis der Konfirmation*. Red. Kurt Froer, 9-38. München: Evangelischer Presseverband für Bayern.
- Meyer-Blanck, Michael. 1992. *Wort und Antwort, Geschichte und Gestaltung der Konfirmation am Beispiel der Ev.-Luth. Landeskirche Hannovers*. Berlin-New York: De Gruyter.
- Meyer-Blanck, Michael. 2003. „Die Konfirmation.” W *Handbuch der Liturgik. Liturgiewissenschaft in Theologie und Praxis der Kirche*. Red. Hans-Christoph Schmidt-Lauber, Michael Meyer-Blanck, Karl-Heinrich Bieritz, 481-509. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Milerski, Bogusław. 2011. *Hermeneutyka pedagogiczna. Perspektywy pedagogiki religii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- Milerski, Bogusław, i Marcin Karwowski. 2021. „Educational rationality and religious education in Polish public schools.” *Journal of Beliefs and Values. Studies in Religion & Education* 44: 81-98. Dostęp 27.08.2023. doi: 10.1080/13617672.2021.2018214.
- Milerski, Bogusław, i Tadeusz Zieliński. 2022. „Religion in a world-view neutral school. Challenges on the example of Poland.” *British Journal of Religious Education* 45: 288-300. Dostęp 27.08.2023. doi: 10.1080/01416200.2022.2049208.
- Müller, Theodor Joseph. 1922. *Geschichte der Böhmischen Brüder*. Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung.

- „Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach.” 2020. *Dziennik Ustaw* poz. 983.
- Schweitzer, Friedrich, i Wolfgang Ilg, Henrik Simojoki. 2010. *Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges. A Comparative Study in Seven Countries*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Schweitzer, Friedrich, i Kati Niemelä, Thomas Schlag, Henrik Simojoki, red. 2015. *Youth, Religion and Confirmation Work in Europe. The Second Study*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Spener, Filip J. 2014. *Pia desideria*. Bielsko-Biała: Augustana.
- „Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty.” 1991. *Dziennik Ustaw* Nr 95, poz. 425.
- Z: *Huldreich Zwinglis sämtliche Werke*. 1905-1991. Tom 1-9. Berlin/Leipzig/Zürich: Schwetschke/Heinsius/Berichthaus/Theologischer Verlag.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 10,7. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

JERZY OSTAPCZUK, <i>Cyrillic Early Printed Tetraevangelia issued in Kyiv in 1697 and 1712 – their liturgical tradition and original. Study of saints and feasts present in the menologia</i>	7
WOJCIECH SZCZERBA, <i>Knowing The Unknowable, Reaching The Unreachable. The Apophatic Theology of Gregory of Nyssa</i>	33
SŁAWOMIR ZATWARDNICKI, <i>Katolicka wersja sola Scriptura? Odpowiedź Josepha Ratzingera</i>	49
ANDREJ NIKULIN, ARTUR ALEKSIEJUK, <i>The Issue of Spiritual Revelations from the Perspective of Holy Scripture and the Traditions of the Church</i>	75
ELŻBIETA BYRTEK, <i>Geneza nauki konfirmacyjnej jako formy kształcenia konfesyjnego w tradycji protestanckiej</i>	93
СВЕТЛАНА ШУМИЛО, <i>Стилистическая фигура антитезы в древнерусских гомилетике и агиографии стиля плетение словес</i>	111
Wykaz autorów	128

Contents

Jerzy Ostapczuk, <i>Cyrillic Early Printed Tetraevangelia issued in Kyiv in 1697 and 1712 – their liturgical tradition and original. Study of saints and feasts present in the menologia</i>	7
Wojciech Szczerba, <i>Knowing The Unknowable, Reaching The Unreachable. The Apophatic Theology of Gregory of Nyssa</i>	33
Sławomir Zatwardnicki, <i>A Catholic Version of Sola Scriptura? An Answer of Joseph Ratzinger</i>	49
Andrej Nikulin, Artur Aleksiejuk, <i>The Issue of Spiritual Revelations from the Perspective of Holy Scripture and the Traditions of the Church</i>	75
Elżbieta Byrtek, <i>Genesis of Confirmation Work as a Form of Confessional Education in the Protestant Tradition</i>	93
SVETLANA SHUMILO, <i>Stylistic figure of antithesis in ancient Russian homiletics and hagiography of the weaving of words</i>	111
List of authors	128

Wykaz autorów

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wojciech Szczerba, w.szczerba@ewst.edu.pl, ul. Św. Jadwigi 12, 50-266 Wrocław

Sławomir Zatwardnicki, zatwardnicki@gmail.com, ul. Czesława Miłosza 14, 57-100 Strzelin

Andrej Nikulin, andrej.nikulin@unipo.sk, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovenská republika

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Byrtek, e.byrtek@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Svetlana Shumilo, shumilosm@gmai.com, Nacionalnyi Universitet „Chernihovskyi kolegium” im. T. Shevchenki, Chernigov, ul. Hetmana Polubotka 53, 14000 Ukraina.